

სსპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტი

ირინე შერვაშიძე

XX საუკუნის 20-30-იანი წლების რეპრესიები
პოლიტიკური და კულტურული მემსიერების კონტექსტში

სპეციალობა – ისტორია

ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად
წარმოდგენილი დისერტაციის

ანოტაცია

ბათუმი - 2022

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

თამაზ ფუტკარაძე, ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

შემფასებლები:

ოთარ გოგოლიშვილი, ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტის პროფესორი

მადონა რობაქიძე, ისტორიის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორია-არქეოლოგიის დეპარტამენტის ასოცირებული პროფესორი

ნანი ფუტკარაძე, ისტორიის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სადისერტაციო ნაშრომის დაცვა შედგება 2022 წლის ... თებერვალს ... საათზე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნინოშვილის ქუჩა # 35, აუდიტორია 37.

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკასა და ამავე უნივერსიტეტის ვებგვერდზე (www.bsu.edu.ge).

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი:

მაია კიკვაძე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

შესავალი

საბჭოთა კავშირის დაშლისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, როცა სამეცნიერო მიმოქცევაში შევიდა მემუარული ლიტერატურა და საარქივო მასალაც ხელმისაწვდომი გახდა, ისტორიკოსებს კვლევებისთვის ფართო ასპარეზი გაეხსნათ. პოსტსაბჭოთა ქვეყნებისთვის, მათ შორის საქართველოსთვის, ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა იყო რეალური ფაქტების მოძიება და პოლიტიზირებული საბჭოთა ისტორიის გადაფასება. **თანამედროვე ისტორიოგრაფიისთვის კი აქტუალური გახდა საბჭოთა წარსულის შესწავლა პოლიტიკური და კულტურული მეხსიერების კონტექსტში.**

საბჭოთა რეჟიმის ანატომიას ყველაზე ნათლად პოლიტიკური რეპრესიები წარმოაჩენს. ამიტომ არის საბჭოთა წარსულის კვლევები კონცენტრირებული რეპრესიების საკითხებზე, რომელიც 20-იანი წლებიდან დაიწყო და განსაკუთრებულ მასშტაბებს 30-იან წლებში მიაღწია, როცა რეპრესიულმა პოლიტიკამ „დიდი ტერორის“ სახე მიიღო.

კვლევის აქტუალობა განპირობებულია იმ მიმე საბჭოთა მემკვიდრეობით, რომელიც პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ჯერ კიდევ არ არის დამღეული. საზოგადოებაში ძირითადად ორი უკიდურესად განსხვავებული შეხედულება იკვეთება - ერთი ნაწილი საბჭოთა სისტემის პერიოდში არსებულ სიკეთეებსა და სარგებელზე აკეთებს აქცენტს, მეორე კი, კომუნისტური სისტემის შედეგად დამკვიდრებულ ტოტალიტარიზმსა და ტირანიას უსვამს ხაზს. მსგავსი შეხედულებები ცხადყოფს აღნიშნული საკითხის ირგვლივ საზოგადოების ინფორმირებულობის ნაკლებობას.

საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, მუდმივი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური კრიზისის ფონზე, ხალხის მეხსიერებიდან თანდათან განიდევდა ხსოვნა პოლიტიკური რეპრესიების შესახებ. ამიტომაც არის მნიშვნე-

ლოვანი აღნიშნული პროცესების პოლიტიკური და კულტურული მეხსიერების ჭრილში შესწავლა.

ნაშრომის მიზნები და ამოცანები: კვლევის მიზანია წარმოაჩინოს რეპრესიებთან დაკავშირებული პოლიტიკური შეხედულებების მდგრადობისა თუ ტრანსფორმაციის საკითხები, როგორც საბჭოთა ეპოქის სხვადასხვა ეტაპზე, ისე პოსტსაბჭოთა პერიოდში. ასევე, ზეპირი ისტორიების საფუძველზე, გაარკვიოს როგორია საზოგადოების ან მისი ნაწილის ტრავმული გამოცდილება, რომელიც მრავალი მიზეზის გამო მიიჩქმალა და რომლის გააზრება და სამეცნიერო შეფასება დღემდე ვერ მოხერხდა.

დასახული მიზნების მისაღწევად განვსაზღვრეთ კვლევის ამოცანები, კერძოდ, რეპრესიებთან დაკავშირებული საარქივო მასალის, სამეცნიერო და მხატვრული ლიტერატურის, ისტორიის სახელმძღვანელოებისა და პერიოდული პრესის შესწავლა. ასევე, რეპრესირებულთა შთამომავლებში ზეპირი ისტორიების შეგროვება და ანალიზი.

გარდა ამისა, ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ბაზის - ოფიციალური მასალებისა და ზეპირი ისტორიების კვლევა და შედარება უკეთ ავლენს რეპრესიების გავლენის ჭეშმარიტ სურათს მთელ ქართულ საზოგადოებაზე.

კვლევის კითხვები და ჰიპოთეზა

კვლევა მიზნად არ ისახავს ისტორიული ჭეშმარიტების დადგენას, არამედ აღწერს და წარმოაჩენს რეპრესიულ პოლიტიკასთან დაკავშირებულ პროცესებს ინსტიტუციურ, კოლექტიურ და ინდივიდუალურ დონეზე, რომელმაც პასუხი უნდა გასცეს შემდეგ კითხვებს:

1. როგორი იყო საბჭოთა სისტემის დამოკიდებულება აჭარის მოსახლეობის მიმართ?

2. როგორი იყო პოსტსაბჭოთა საქართველოს მთავრობათა ნაბიჯები წარსულის გააზრებისა და მასთან დისტანცირების პროცესში?
3. რა განაპირობებს საზოგადოების ამბივალენტურ დამოკიდებულებას პოლიტიკური რეპრესიების შეფასების პროცესში?
4. როგორია მსხვერპლთა ჯგუფის სტრესული გამოცდილება სხვადასხვა თაობაში, გენდერსა თუ სოციალურ ჯგუფში?

კვლევის მიზნებიდან და ამოცანებიდან გამომდინარე, კვლევის **ჰიპოთეზა** ჩამოყალიბდა ამდაგვარად:

1. საბჭოთა სისტემა აქარის მოსახლეობის მიმართ განსაკუთრებული უნდობლობით იყო განწყობილი;
2. პოსტსაბჭოთა საქართველოს მთავრობათა სტრატეგიები არ აღმოჩნდა თანმიმდევრული წარსულის გააზრების პროცესში;
3. სისტემის მიმართ საზოგადოების ამბივალენტური დამოკიდებულება ნაკლები ინფორმირებულობით არის განპირობებული;
4. მსხვერპლთა ჯგუფში ტოტალიტარული ტრავმები გამოუგლოვებელია.

კვლევის მეთოდოლოგია

მონაცემების დამუშავებისთვის გამოყენებულია კვლევის თვისებრივი მეთოდის რამდენიმე ტექნიკა, რაც მასალების დამუშავების პროცესში, შინაარსზე კონცენტრირების საშუალებას იძლევა.

ოფიციალური დოკუმენტებისა და სხვადასხვა ტექსტური მასალის დამუშავებისთვის გამოვიყენეთ თვისებრივი **კონტენტ-ანალიზი**. შეხედულებათა ტრანსფორმაციის ჭრილში სამეცნიერო ლიტერატურისა და ისტორიის სახელმძღვანელოების დამუშავებისთვის ყურადღება გამახვილდა არა იმდენად მის რაოდენობრივ მახასიათებელზე, თუ რამდენად ხშირად არის ნახსენები საბჭოთა რეპრესიების საკითხი ტექსტში, არამედ თუ რა შინაარსის მატარებელი იყო იგი, როგორ ხდებოდა ერთიდაიმავე მოვლენის ინტერ-

პრეტირება სხვადასხვა დროს და რამდენად იმეორებდა ტექსტი თხრობის საბჭოურ მიდგომებს.

ინტერვიურების მეთოდის გამოყენებით, რეპრესირებულთა შთამომავლების ოჯახებში შეგროვდა ემპირიული მასალა, რომელმაც საშუალება მოგვცა რეალობის ალტერნატიული ვერსიები წარმოგვეჩინა. ჩაღრმავებული ინტერვიურება საშუალებას გვაძლევს დამატებით ვიკვლიოთ თაობებში ტრავმის მდგრადობა-ტრანსფორმაციის საკითხი: რამდენად არის შემდგომი თაობა თანაგანმცდელი წინაპრების ტრავმისა, ახდენს თუ არა დისტანცირებას მომხდარი მოვლენებისადმი და თუ კი, რამდენად რაციონალურია ეს დამოკიდებულება.

შეპირისპირების მეთოდი გამოყენებულია ოფიციალური მასალებისა და ზეპირი ისტორიების შედარებისთვის.

კვლევის შედეგები:

1. საბჭოთა ტოტალიტარული სისტემა აჭარის მოსახლეობის მიმართ განსაკუთრებული უნდობლობით იყო განწყობილი. შესაბამისად, საბჭოთა სისტემის დამოკიდებულება აჭარის მიმართ იყო მკაცრი, რაც აისახა რეგიონში გატარებული რეპრესიული პოლიტიკის სურათზეც. პროცენტული თვალსაზრისით რეპრესიების მასშტაბები აჭარაში უფრო მაღალი იყო, მოსახლეობის საერთო რაოდენობასთან შედარებით.
2. პოსტსაბჭოთა საქართველოს მთავრობათა სტრატეგიები არ იყო თანმიმდევრული და მიმართული სათანადო ცოდნის დაგროვებისკენ, რაც მნიშვნელოვანია წარსულის გააზრების პროცესში. მათი მცდელობა, ინსტიტუციურ დონეზე მომხდარიყო წარსულთან დისტანცირება, ასე გამოიყურება:
 - დამოუკიდებლობის პირველ ეტაპზე საქართველომ გადადგა მკვეთრი ნაბიჯები საბჭოთა სისტემისაგან ინსტიტუციურ დონეზე გამიჯვნის თვალსაზრისით. შესაბამისად, ამ ეტაპზე მოსახლეობა იჩენს მკვეთრ უარყოფით

დამოკიდებულებას საბჭოთა სისტემის მიმართ, თუმცა მოგვიანებით, ხელისუფლებაში საბჭოთა ნომენკლატურის მოსვლით შეფერხდა აღნიშნული პროცესი. სამოქალაქო ომების, ეთნიკური კონფლიქტების, ეკონომიკური პრობლემების გამო, მოსახლეობის ნაწილს უჩნდება ნოსტალგიური დამოკიდებულება უახლესი წარსულისადმი;

- „ვარდების რევოლუციის“ გზით მოსული ხელისუფლების მიერ საბჭოთა წარსულისაგან დისტანცირების თვალსაზრისით გადადგმული ნაბიჯები პოლიტიკის დღის წესრიგის შესაბამისად იცვლებოდა. ამავე პერიოდის მეხსიერების პოლიტიკა ქვეყნის მსხვერპლის როლში წარმოჩენას უფრო ემსახურებოდა, ვიდრე პასუხისმგებლობის გაზიარებას;
 - არსებული მთავრობის პირობებში, საბჭოთა წარსულის გააზრება არ წარმოადგენს პრიორიტეტს, რასაც ადასტურებს 2019 წლის 5 აპრილს ბათუმისა და ლაზეთის ეპარქიის მიერ ქ. ბათუმის შემოგარენში მიკვლევული მასობრივი სამარხების მიმართ გამოჩენილი მიდგომა. მას შემდეგ 3 წელზე მეტი გავიდა, თუმცა დაახლოებით 150 ადამიანის ნეშტი ჯერაც ბათუმისა და ლაზეთის ეპარქიის რეზიდენციის სარდაფში ინახება.
3. პოსტსაბჭოთა პერიოდში, მთელი რიგი მიზეზების გამო, ვერ შეიქმნა სათანადო ცოდნა, რომელიც მნიშვნელოვანი იყო საბჭოთა წარსულის გაანალიზებისა და დაძლევის პროცესში:
- საარქივო მასალების ფრაგმენტაციით იმთავითვე გამოირიცხა საკითხის ირგვლივ სრულფასოვანი კვლევებისა და შესაბამისად, ცოდნის დაგროვების შესაძლებლობა;
 - სამეცნიერო ლიტერატურა გაჯერებულია საბჭოთა პერიოდისთვის დამახასიათებელი დისკურსით, როცა დანაშაული რამდენიმე პიროვნების ბიოგრაფიათა

ჭრილში განიხილებოდა. ამ ხარვეზს გარკვეულწილად თანამედროვე კვლევები ავსებს;

- სასკოლო და უმაღლესი საგანმანათლებლო სისტემა ფაქტობრივად არ იძლევა ცოდნას „დიდი ტერორის“ შესახებ. საშუალო სკოლის სახელმძღვანელოებში აქცენტი გაკეთებულია რუსეთის მიერ დამოუკიდებელი საქართველოს ოკუპაციის საკითხებზე, ხოლო რეპრესიები განხილულია როგორც „ინტელიგენციის“ მიმართ განხორციელებული დევნა მაშინ, როცა რეპრესიები საზოგადოების თითქმის ყველა ფენას შეეხო;
- ქართულ მხატვრული ლიტერატურასა და ხელოვნებაში პრაქტიკულად არ მიმდინარეობს პოლიტიკური რეპრესიების მემორიზაცია. ქართულ კინოხელოვნებაში ერთადერთი მაგალითი არსებობს - თენგიზ აბულაძის „მონანიება“, რომელიც საბჭოთა პერიოდშივე შეიქმნა.

4. ზეპირი ისტორიების კვლევით გამოიკვეთა რამდენიმე მნიშვნელოვანი ფაქტი:

- მიუხედავად იმისა, ალტერნატიული მეხსიერება გაჯერებულია ოფიციალური ნარატივებით, ინდივიდუალური ისტორიები ძირეულად განსხვავდება „ოფიციალური“ ვერსიებისგან;
- ტრავმები, რომელიც საბჭოთა სისტემამ საზოგადოების თითქმის ყველა ფენას სხვადასხვა ფორმით მიაყენა, დღემდე გამოუგლოვებელია და ღია ჭრილობებს წარმოადგენს.

კვლევის შედეგების სამეცნიერო და

პრაქტიკული ღირებულება:

კვლევის შედეგებს აქვს არა მარტო თეორიული, არამედ პრაქტიკული ღირებულება. იგი ხელს შეუწყობს ახალგაზრდებს, სტუდენტებსა და საზოგადოების დაინტერესებულ ნაწილს

შეიქმნან ფართო წარმოდგენა პოლიტიკური რეპრესიებისა და მასთან დაკავშირებული მეხსიერების საკითხების შესახებ. ამასთან, ხელი შეეწყობა მეხსიერების ჭრილში სხვა ისტორიული მოვლენების კვლევების გააქტიურებას.

რაც შეეხება სამეცნიერო ღირებულებას, კვლევის შედეგებით შესაძლებელი გახდა აჭარაში განხორციელებული საბჭოური ეპოქის პოლიტიკური რეპრესიების თავისებურებების გამოვლენა. გამოიკვეთა დასავლური და საბჭოური ისტორიოგრაფიის, პოსტ-საბჭოთა საქართველოს მთავრობების და ზოგადად, ქართული საზოგადოების მიდგომები აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით.

გარდა ამისა, თავი მოეყარა პოლიტიკური რეპრესიების შესახებ არსებულ მასალებსა და შეხედულებებს. ემპირიული, წერილობითი და სხვა სახის მასალები მრავალი მიმართულებით ფართო თეორიული განზოგადების საშუალებას იძლევა.

საკითხის შესწავლის ისტორია: სადისერტაციო ნაშრომზე მუშაობისას ვეყრდნობოდით დოკუმენტურ წყაროებს, რომელიც დაცულია შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში. კვლევა ასევე ეფუძნება საკითხის ირგვლივ არსებულ როგორც ქართულ, ისე უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურას. ნაშრომში გამოყენებულია სხვადასხვა ტექსტური ნარატივები, საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა მთავრობების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები, დოკუმენტები, რომელიც მეხსიერების პოლიტიკის ნაწილს წარმოადგენს. რადგან საქმე მეხსიერების ცვლილებას ეხება, კვლევა მოიცავს, სამეცნიერო ლიტერატურისა და ისტორიის სახელმძღვანელოების ბაზაზე, საბჭოური და პოსტსაბჭოური შეხედულებების შესწავლასა და წარმოჩენას.

სამეცნიერო ლიტერატურის თვალსაზრისით, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანია **მარკ იუნგეს, ომარ თუმურაშვილის და ბერნდ ბონვეჩის** წიგნი „ბოლშევიკური წესრიგი საქართველოში“, რომელიც ორ ტომად 2015 წელს გამოიცა. წიგნის ავტორები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ საქართველოში ტერორის

სპეციფიკას, სადამსჯელო უფლებამოსილების ნაწილის ცენტრიდან პერიფერიისთვის გადაცემის ფაქტებსა და შინსახკომის „სამეულის“ მიერ საზოგადოების მასობრივ გასამართლებას (იუნგე, 2015).

აჭარასთან მიმართებაში უნდა აღინიშნოს **მარკ იუნგეს, ბერნდ ბონგეჩისა და დანიელ მიულერის** მიერ 2015 წელს გამოცემული წიგნი „ეთნოსი და ტერორი საქართველოში“, სადაც ავტორები ცდილობენ გაარკვიონ, ატარებდა თუ არა პოლიტიკური რეპრესიები ეთნიკური ნიშნით დევნის ხასიათს (იუნგე, 2015ბ). წიგნის ავტორები მიუთითებენ, რომ საბჭოთა იმპერიის მიერ განხორციელებული რეპრესიული პოლიტიკა უფრო მკაცრი იყო აჭარასთან მიმართებაში საქართველოს სხვა რეგიონებთან შედარებით. გასათვალისწინებელია, რომ აღნიშნულ კვლევასთან დაკავშირებით სამეცნიერო წრეებში მწვავე დისკუსია გაიმართა. ავტორებსა და კვლევის შედეგებზე მოდავე ქართველ ისტორიკოსთა შორის გამართული მსჯელობა ამავე ნაშრომში არის წარმოდგენილი.

აჭარასთან დაკავშირებით ასევე საინტერესოა **ოსიკო გვარიშვილის** წიგნი „სტალინი და ავბედითი 1937 წელი“ (გვარიშვილი, 2000); მნიშვნელოვანია შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივის პროექტი - „**აღადგინე ისტორია არქივთან ერთად**“ (თუშურაშვილი, 2017); აჭარაში 30-50-იანი წლების რეპრესიებს ეძღვნება **ლილი ჩიქოვანის და ნოდარ ცეცხლამის** ნაშრომი „რეაბილიტაცია“ (ჩიქოვანი, 1995); ბათუმში დახვრეტულ პირთა და რეპრესირებულთა ბიოგრაფიების შესახებ ინფორმაციას იძლევა **რამაზ სურმანიძის** წიგნი „ტრაგედია ბათუმში, 1937-38 წლები“ (სურმანიძე, 2014); ამავე თემატიკას ეძღვნება **ოთარ თურმანიძის** წიგნი „საბჭოთა რეჟიმი და მასობრივი რეპრესიები აჭარაში“ (თურმანიძე, 2019).

საქართველოში ზეპირი ისტორიების ბაზაზე სულ რამდენიმე კვლევა არსებობს. კიდევ უფრო ნაკლებია კვლევები საბჭოთა

ტერორის შესახებ კულტურული და პოლიტიკური მეხსიერების კონტექსტში. არ არსებობს აკადემიური ფსიქოლოგიური კვლევა, რომელიც ტოტალიტარული წარსულის გავლენას შეისწავლიდა რეპრესირებულ ოჯახებსა თუ ქართულ საზოგადოებაზე, გარდა ფსიქოლოგისა და ტრავმული მეხსიერების მკვლევრის **დარეჯან (ჯანა) ჯავახიშვილის სადისერტაციო ნაშრომისა** „ტოტალიტარული რეპრესიებით გამოწვეული ტრავმის გავლენა და თაობათაშორისი გადაცემა საქართველოს მაგალითზე“ (ჯავახიშვილი, 2017).

საქართველოში ცოტაა ორგანიზაცია, რომელიც საბჭოთა წარსულის კვლევებით არის დაინტერესებული. მათ შორის არიან: ინფორმაციის თავისუფლებისა და განვითარების ინსტიტუტი (IDFI), საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორია (SovLab), საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია (GYLA) და საქართველოს საზოგადოება მემორიალი.

1937-1938 წლების დიდი ტერორის მსხვერპლთა შესახებ მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა IDFI-სა და „მემორიალის“ მიერ განხორციელებული პროექტი "სტალინური სიები საქართველოდან"; 2011 წელს „საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორიამ“ ანთოლოგიად გამოსცა ის დისკუსიები, რომლებსაც ერთი წლის განმავლობაში გოეთეს ინსტიტუტში მართავდა. დისკუსიების თემა საბჭოთა წარსულის გააზრებაა და ბევრ მნიშვნელოვან საკითხს მოიცავს.

საბჭოთა წარსულის მეხსიერების კონტექსტში კვლევების თვალსაზრისით საქართველოში საინტერესოა თამარ ქარაიას (ქარაია, 2015), გიორგი მაისურამის (მაისურამე, 2013) და სხვათა ნაშრომები.

საბჭოთა იდეოლოგიის შესაფასებლად ასევე მნიშვნელოვანია უცხოელი ავტორების ნაშრომები. მათ შორის, **ტიმოთი ბლაუველტის და ჯერემი სმიტის** „საქართველო სტალინის შემდეგ: ნაციონალიზმი და საბჭოთა ხელისუფლება“ (Blauvelt, 2015).

ნაშრომი ასევე ეფუძნება პერიოდული პრესის (გაზეთები „საბჭოთა აჭარა“, „კომუნისტი“ და სხვა), მხატვრული ლიტერატურისა და ხელოვნების ნიმუშების კვლევას. ზეპირი ისტორიები, რომელიც შეგროვდა აჭარაში რეპრესირებული ოჯახების შთამომავლებში, გამოყენებულია როგორც ალტერნატიული მეხსიერება.

ნაშრომის აპრობაცია გაიმართა ბსუ-ს ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში 2021 წლის 28 ივლისს. ნაშრომის ცალკეული ნაწილი სტატიების სახით გამოქვეყნებულია სამეცნიერო ჟურნალებში და გატანილია სამეცნიერო კონფერენციებზე.

ნაშრომის სტრუქტურა: ნაშრომი მოიცავს შესავალ ნაწილს - საკითხის დასმა, კვლევის მიზნები და ამოცანები, კვლევის კითხვები და ჰიპოთეზა, მეთოდოლოგია, კვლევის შედეგები, მისი სამეცნიერო და პრაქტიკული ღირებულება, საკითხთან დაკავშირებული ისტორიოგრაფიის მიმოხილვა. ნაშრომის ძირითადი ნაწილი შედგება სამი თავისგან, რომელიც დაყოფილია ქვეთავებად, გამოტანილია დასკვნები და რეკომენდაციები. კვლევას დაერთვის ბიბლიოგრაფია (90 ერთეული), ინტერნეტწყაროების სია და დანართები.

თავი I - ისტორია და მეხსიერება

პირველი თავი შედგება სამი ნაწილისგან. მასში განხილულია მეხსიერების კვლევების თვალსაზრისით არსებული ფუნდამენტური შრომები და ის თეორიული ჩარჩო, რითაც ხელმძღვანელობენ მეხსიერების საკითხებით დაინტერესებული სპეციალისტები - ფსიქოლოგები, სოციოლოგები, პოლიტოლოგები თუ ისტორიკოსები. გამოკვეთილია მეხსიერების კვლევის დონეები, მეხსიერების მიმართება ისტორიასთან, ასევე, მეხსიერების პოლიტიკის ის ტენდენციები, რომელიც საბჭოთა რეჟიმისთვის იყო დამახასიათებელი.

1.1. მეხსიერება და მისი შესწავლის დონეები

ქვეთავში განხილულია მეხსიერების შესწავლის დონეები - ინდივიდუალური, კოლექტიური და ინსტიტუციური. სწორედ ეს გადასვლები - ინდივიდუალურიდან კოლექტიურზე და კოლექტიურიდან ინსტიტუციურზე, არის ყველაზე დაუმუშავებელი ნაწილი მეხსიერების კვლევებში.

კოლექტიური მეხსიერების ნაწილია **კოლექტიური ტრავმა**. ტრავმული მოვლენა მოქმედებს ინდივიდზეც და საზოგადოებაზეც. მდგომარეობა, რომელიც ტრავმის მონაწილეებს ექმნებათ, **პოსტტრავმული სტრესის** სახელით არის ცნობილი. მკვლევრები თანხმდებიან, რომ პოსტტრავმული სტრესის დაძლევის ხერხია „მეხსიერების აღდგენა“, რაშიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მასზე საუბარი, ნარატივების შექმნა, ტრავმული მოვლენის აღწერა (მემუარები, ნოველები, ისტორიული და დოკუმენტური ლიტერატურა), რაც ისტორიოგრაფიის, მხატვრული ლიტერატურისა და ხელოვნების სფეროებს განეკუთვნება.

1.2. მეხსიერებისა და ისტორიის ურთიერთმიმართების საკითხისათვის

აღნიშნული ქვეთავი აზუსტებს მეხსიერებისა და ისტორიის ურთიერთმიმართების საკითხებს.

მეხსიერება და ისტორია არ არის სინონიმური ცნებები. ისტორია წარსულის რეპრეზენტაციაა, რომელიც ანალიზსა და კრიტიკულ დისკურსს ემყარება. მეხსიერების მატარებლები კი ცოცხალი სოციალური ჯგუფები არიან, ამიტომ იგი მუდმივი ევოლუციის პროცესშია, ღიაა დამახსოვრებისა და დავიწყებისთვის.

ისტორიის, მეხსიერებისა და პოლიტიკის ერთიანობა კი ქმნის **მეხსიერების პოლიტიკას**, რომელიც წარმოადგენს პოლიტიკური ელიტებისა თუ სახელმწიფო ინსტიტუტების მცდელობას, გარკვეული ძალაუფლების ფლობისა და ამ ძალით მანიპულირების

საშუალებით, გავლენა მოახდინოს კოლექტიურ მეხსიერებაზე (Verovšek, 2007).

მეხსიერების პოლიტიკის შესწავლისას ხდება მისი დიფერენცირება და გამოყოფენ ორ დონეს:

1. არაოფიციალური პოლიტიკური მეხსიერება, რომელიც ხელოვნებაში, მედიასაშუალებებსა თუ სხვადასხვა სახის აქციებში აისახება;
2. ოფიციალური პოლიტიკური მეხსიერება, რომელიც ოფიციალური აქტორების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებსა და მათთვის მისაღებ დისკურსს გულისხმობს.

როგორც აღინიშნა, ისტორია ანალიზსა და კრიტიკულ მიდგომაზე დაფუძნებული წარსულის რეპრეზენტაციაა, ხოლო მეხსიერება ინდივიდებში, ცოცხალ სოციალურ ჯგუფებში ცოცხლობს, თუმცა ისიც გასათვალისწინებელია, ვის მიერ არის ისტორია შექმნილი, რადგან სინამდვილის აღდგენაც კონკრეტული პიროვნებების მიერ ხდება.

1.3. მეხსიერების პოლიტიკის ტენდენციები საბჭოთა

საქართველოში

აღნიშნულ ქვეთავში განხილულია მეხსიერების პოლიტიკის ის ძირითადი ტენდენციები, რომელიც საბჭოთა სისტემისთვის იყო დამახასიათებელი.

საბჭოთა ეპოქის იდეოლოგია ემსახურებოდა საბჭოთა იდენტობის, საბჭოთა კოლექტიური მეხსიერების ჩამოყალიბების ბოლშევიკურ პრინციპებს. როგორც საშუალო, ისე უმაღლესი განათლება, ახალგაზრდული ორგანიზაციები, ბანაკები, დღესასწაულები, სიმბოლიკა თუ ტოპონიმიკა იდენტობის საერთო მარკერების შექმნას ემსახურებოდა და საბჭოთა მოთხოვნების შესაბამისად იქმნებოდა.

საბჭოთა ადამიანის ფორმირებისა და მომავალი თაობის სოციალისტური იდეოლოგიით აღზრდაში განმსაზღვრელი იყო

საშუალო განათლების საფეხურებიანი (ოქტომბრელი, პიონერი, კომკავშირელი) სისტემა, რომელიც ეხმარებოდა სისტემას სოციალისტური კადრების აღზრდაში. ხელისუფლება ზრუნავდა სასკოლო სახელმძღვანელოების შედგენასა და გამოცემაზეც, რომლებიც ოფიციალური იდეოლოგიის შესაბამისად იქმნებოდა. სწორედ ამას ადასტურებს 1954 წლის საქართველოს სსრ განათლების სამინისტროს პედაგოგიკურ მეცნიერებათა სამეცნიერო-საკვლევო ინსტიტუტის კრებული „ისტორიის სწავლების საკითხები სკოლაში“, რომელიც ქართველ საბჭოთა მეცნიერთა შრომებს მოიცავს და ძირითადი აზრი ისტორიის სწავლებას უკავშირდება.

განათლების მნიშვნელოვან საფეხურს წარმოადგენდა უმაღლესი სასწავლებლები, რომელთა მიერ მომზადებული კადრები ავსებდნენ საბჭოთა ინტელიგენციის რიგებს. 1936 წლისთვის ქვეყანაში 20 უმაღლესი სასწავლებელი არსებობდა, სადაც 21.584 სტუდენტი სწავლობდა, 113 პროფესიულ-ტექნიკური სასწავლებელში კი - 21.752 სტუდენტი (კულტურის კვლევები, 2017).

როგორც ცნობილია, სტალინი ეროვნულობის პრინციპით აგებდა საბჭოთა იმპერიას. საბჭოთა ეროვნებებს უნდა ჰქონოდათ ისტორიები, რომელიც, ერთი მხრივ, მათ ეროვნულ სიამაყეს განუმტკიცებდა, მეორე მხრივ, კომუნიზმისაკენ მიმავალი გზის ჭეშმარიტებაში დაარწმუნებდა. ამ მიზანს ემსახურებოდა სახალხო თუ კულტურული გმირების ხატების შექმნა, მათი იუბილეების აღნიშვნა, რაც სტალინის იდეოლოგიურ ინსტრუმენტს წარმოადგენდა. ეს პროცესი გაგრძელდა სტალინის შემდგომაც (მაისურაძე, 2009).

გამომდინარე აქედან, მოსკოვში იმართებოდა გამოფენები, ლიტერატურული შეხვედრები, კულტურის კვირეულები. ითარგმნებოდა პუშკინის, რუსთაველის, შევჩენკოს თუ სხვა პოეტების ნაშრომები და ვრცელდებოდა საბჭოთა კავშირის

მასშტაბით. 1937 წელს საქართველომ იზეიმა ილია ჭავჭავაძის 100 წლის იუბილე; ამავე წელს საქართველოსა და მთელ საბჭოთა კავშირში შოთა რუსთაველის “ვეფხისტყაოსნის” 750 წლის იუბილე გაიმართა; 1940 წელს იაკობ გოგებაშვილის, ხოლო 1976 წელს „დედა ენის“ 100 წლის იუბილე აღინიშნა; 1983 წელს ჩატარდა „გეორგიევსკის ტრაქტატის“ 200 წლისთვის მიძღვნილი ღონისძიებები, როგორც „ორი ხალხის მეგობრობის და ძმობის მანიფესტი“. იუბილეები, კონგრესები, სპარტაკიადები, ყრილობები და სხვა აქტივობები ერთიან საბჭოთა ნარატივში იყო მოქცეული.

საბჭოთა რესპუბლიკებში და მათ შორის საქართველოშიც, მიმდინარე ნაციონალური და პატრიოტული გრძნობების პროპაგანდის ფონზე, იჩაგრებოდნენ სხვადასხვა რესპუბლიკაში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობები, უგულვებელყოფილი იყო სხვადასხვა სოციალური, ეთნიკური, კულტურული ჯგუფის კოლექტიური მემსიერება. 1930-40-იან წლებში სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების დეპორტაციაც მათი კვალის წაშლას ემსახურებოდა. იგივე მიზანს ისახავდა ქალაქებისა და სოფლების ისტორიული სახელების შეცვლა.

საბჭოთა ადამიანებისთვის, რომლებიც კომუნისტურ საზოგადოებას აშენებდნენ, მნიშვნელოვანი იყო ათეიზმის პროპაგანდა. შესაბამისად, აუქმებდნენ რელიგიურ დღესასწაულებს და აფუძნებდნენ საგნობრივ ან პროფესიულ დღესასწაულებს, რომლებიც საბჭოთა „მემსიერების ადგილებად“ უნდა ქცეულიყო. მაგ.: ჩაის დღე, მევენახის დღე, ვაჭრობის მუშაკთა დღე, მედიცინის მუშაკთა დღე, მასწავლებლის დღე, მემახტის დღე და ა.შ.

1954 წლის 7 ივლისს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო საიდუმლო დადგენილება „მეცნიერულ-ათეისტურ პროპაგანდაში დაშვებული მნიშვნელოვანი შეცდომებისა და მათი აღმოფხვრის შესახებ“. დადგენილების მეცხრე პუნქტში აღნიშნულია: „დაევალოთ

ცენტრალური და ადგილობრივი გაზეთებისა და ჟურნალების რედაქციებს აწარმოონ სისტემატური ათვისტური პროპაგანდა, ამ თემაზე პოპულარული მასალების, ლექტორების საუკეთესო ნაშრომების ბეჭდვა“. ფაქტობრივად, ბეჭდური მედიისათვის გაიცა პირდაპირი მითითება, რომ ამ მიმართულებით მუშაობა გაეაქტიურებინა.

ამრიგად, კომუნისტური იდეოლოგია მიზნად ისახავდა იმპერიის შემადგენლობაში შემავალ ხალხებს შორის განსხვავებების გაქრობას და თვისობრივად ახალი „საბჭოთა ადამიანის“ ჩამოყალიბებას. ამ ამოცანის განხორციელება შეუძლებელი გახდა ეროვნული რესპუბლიკების არსებობის გამო, თუმცა შეძლო დამოუკიდებლად გადაწყვეტილების მიღების უუნარო, ბრძანებების ბრმად მორჩილი, უინიციატივო ადამიანების ჩამოყალიბება, რომლებიც წარმოადგენდნენ ხელისუფლების იარაღს მათი პოლიტიკური მიზნების განხორციელების გზაზე.

თავი II - პოლიტიკური რეპრესიები საბჭოთა საქართველოში

ქართული საბჭოთა კოლექტიური მეხსიერების პროდუქტებს წარმოადგენს როგორც ისტორიული, ისე მხატვრული ნარატივები. ცვლილების პროცესზე დაკვირვებისთვის საჭიროა ცვლილებამდელი და ცვლილების შემდგომი მეხსიერების წარმოჩენა. მეორე თავში განხილულია რეპრესიული წარსული საარქივო დოკუმენტების, ისტორიის სახელმძღვანელოებისა და მხატვრული ლიტერატურის ბაზაზე, რომლებიც ფართო წარმოდგენას ქმნიან საბჭოთა იდენტობაზე. ასევე, წარმოდგნილია ხალხის მეხსიერებაში შემორჩენილი ტრავმული მეხსიერების სხვადასხვა ასპექტი.

2.1. პოლიტიკური რეპრესიების ასახვა საარქივო დოკუმენტებში

აღნიშნულ ქვეთავში განხილულია საქართველოში საბჭოთა რეპრესიებთან დაკავშირებული საარქივო მასალის მოცულობისა და მასთან წვდომის საკითხები. ასევე, მნიშვნელოვანი დოკუმენ-

ტების საფუძველზე, გაანალიზებულია „დიდი ტერორის“ სპეციფიკა და მასშტაბები.

როგორც ცნობილია, საქართველოში საბჭოთა რეპრესიები რამდენიმე ეტაპად განხორციელდა: 1921 წლის ანექსია, როცა საბჭოთა რეპრესიებს ემსხვერპლა ანტიბოლშევიკური ელემენტები; 1924 წლის აჯანყების მონაწილეთა დასჯა; მოგვიანებით, 1930-იანი და 1940-50-იანი წლების რეპრესიების არნახული მასშტაბები.

შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში დაცული მასალების კვლევების საფუძველზე დგინდება, რომ 1937-38 წლებში საქართველოში სულ 14 372 ადამიანი დახვრიტეს, აქედან 1050 აჭარაში (მათ შორის 11 ქალი იყო).

ცნობილია ისიც, რომ განაჩენი სასამართლოს და ყოველგვარი გამოძიების გარეშე ე.წ. სამეულის სხდომაზე გამოჰქონდათ. საქართველოში მოქმედებდა **კულაკური, მილიციის და ნაციონალური სამეულები**, რომლებიც იღებდნენ გადაწყვეტილებებს ადამიანთა სიკვდილით დასჯისა და დევნის შესახებ.

საქართველოში კულაკური სამეულის მიერ ჩატარებული რეპრესიები საწყის „ქვოტასთან“ შედარებით 4.2-ჯერ, სიკვდილმისჯილთა ლიმიტი კი, საკავშირო მთავრობის მიერ დაწესებულ ლიმიტთან შედარებით, 5.3-ჯერ გაიზარდა. კულაკური სამეულის მიერ სულ გასამართლებულია 21,107 ადამიანი. ეს საქართველოში ჩატარებული ყველაზე მასშტაბური რეპრესიული ოპერაცია იყო. ნაციონალურმა სამეულმა მსჯავრი დასდო სულ 494 ადამიანს. აქედან, სიკვდილი მიუსაჯეს 115 ადამიანს. მილიციის სამეულის ყველაზე მკაცრი სასჯელი 5 წლით თავისუფლების აღკვეთა იყო (იუნგე, 2015).

აჭარაში 1937 წლის 11 აგვისტოდან 1938 წლის 11 ოქტომბრამდე „კულაკური“ სამეულის დადგენილებით სასჯელი დაედო 719 ადამიანს, მათგან დახვრეტა მიუსაჯეს 334, ხოლო პატიმრობა - 385 პირს. აქედან ქ. ბათუმიდან იყო (შესაბამისი თანმიმდევრობით) 239, 129, 110; ქედის რაიონიდან - 136, 49, 87; ხელვაჩაურიდან - 118,

59, 59. გარდა ამისა, არსებობდა სტალინური სიები, რომლითაც საქართველოში მსჯავრდებულია 36 ათას 116 პირი (თურმანიძე, 2019).

არქივებში დაცული დოკუმენტები ინსტიტუციური მეხსიერების ერთ-ერთი ძირითადი სახეა. საქართველოში საარქივო მასალის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკარგულია - შინსახკომის ორგანოების დოკუმენტები და საბჭოთა პერიოდში გასამართლებულ და შემდგომ რეაბილიტირებულთა სისხლის სამართლის საქმეები თბილისის 1991 წლის სამოქალაქო ომის დროს განადგურდა. გადარჩენილი დოკუმენტური მასალის ნაწილი, მათ შორის ისინი, რომლებიც „დიდ წმენდას“ შეეხება, დაცულია საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივში.

მნიშვნელოვანი დოკუმენტური მტკიცებულებები, რომელიც დაკავშირებულია სისხლის სამართლის საქმეებთან და პირად ინფორმაციასთან, დაცულია ეროვნულ არქივში. კანონმდებლობის თანახმად, 1950-იანი წლების რეაბილიტაციის მასალები კვლევითვის ხელმისაწვდომი 2030 წლიდან იქნება. ამდენად, მკვლევრებს არ აქვთ წვდომა კონკრეტული პირის სარეაბილიტაციო ჩანაწერებსა და შემთხვევების სრული სიის დამუშავებაზე.

აჭარის მოსახლეობის მიმართ გამოტანილ სასჯელს ეხება შსს-ს არქივის მე-8 ფონდი, რომელიც შინსახკომის სამეულის სხდომის 1800 ოქმს აერთიანებს. ფონდი ასევე მოიცავს ცნობებს ნაციონალური ოპერაციების დროს სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა დასჯის შესახებ, რომლებიც აჭარაში ცხოვრობდნენ.

საბჭოთა ხელისუფლება საზღვრისპირა რეგიონების მიმართ განსაკუთრებულ უნდობლობას იჩენდა, რაც არაერთი ისტორიული ფაქტით დასტურდება. სწორედ ამით იყო განპირობებული 50-იან წლებში საზღვრისპირა რეგიონებიდან მოსახლეობის გადასახლება, ე.წ. თურქი-მესხების საკითხი. აჭარის შემთხვევაში საზღვრისპირა მდებარეობას ემატებოდა ისტორიული წარსული, განსხვავებული რელიგია და თურქეთის მხარის მიერ თავის

სასარგებლოდ წარმოებული აგიტაცია-პროპაგანდა, რაც საბჭოთა მთავრობას აჭარის მოსახლეობის მიმართ უნდობლობით განაწყობდა.

ამის დასტურად გამოდგება საქართველოს სახელმწიფო პოლიტიკური სამმართველოს თავმჯდომარის ლავრენტი ბერიას მიერ საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ცენტრალური კომიტეტის მდივან მიხეილ კახიანისათვის მიწერილი მოხსენებითი ბარათი, რომელშიც 1920-30-იანი წლების აჭარაში მიმდინარე პროცესები არის ასახული. წერილში ლ. ბერია დაწვრილებით აღწერს, თუ როგორ ცდილობს თურქეთის მხარე აჭარის მოსახლეობის გადაბირებას ადგილობრივი აგიტატორების მეშვეობით და თურქეთში გადასახლების სანაცვლოდ, სთავაზობს მათ საცხოვრებელ სახლებს, მიწებსა და მთელ რიგ შეღავათებს. აგიტატორთა მიმართ რეპრესიული გადაწყვეტილებების მიღებამდე, ბერია ითხოვს აჭარაში ცენტრალური ორგანოების პასუხისმგებელი თანამშრომლების გაგზავნას (შსს არქივი(II), ფ. 14. აღწ.3, ყუთი 7, საქმე 43, გვ.4; კაციტაძე, 2017).

სწორედ უნდობლობის ფაქტორით უნდა ყოფილიყო განპირობებული საქართველოს კპ(ბ) ცკ პირველი მდივნის ლ. ბერიას წინააღმდეგობა საქართველოს საზღვრისპირა - ადიგენის, ახალციხის, ასპინძის და ახალქალაქის რაიონებში არ გატარებულიყო სსრკ ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტისა და სახალხო კომისართა საბჭოს 1937 წლის 17 ივლისის დადგენილება და ძალაში დარჩენილიყო 1936 წელს არსებული წესი, რომლის თანახმადაც სამლოცველო სახლები (მეჩეთები) ამ რაიონებში შენობისა და მიწის გადასახადისგან თავისუფლდებოდნენ (შსს არქივი, მეორე განყოფილება, გ.14. აღ.11. ს.109; იუნგე, 2015/ზ:113).

ამდენად, ციფრები, რომელიც საბჭოთა რეჟიმის მიერ აჭარის მიმართ რეპრესიული პოლიტიკის სიმკაცრეზე მიუთითებს, სრულიად ლოგიკურია.

როგორც ცნობილია, მასობრივი ოპერაციებისთვის დაპატიმრებისა და სიკვდილმისჯილთა ე.წ. „ლიმიტები“ ცენტრის მიერ იყო განსაზღვრული, მაგრამ საარქივო მასალაზე დაყრდნობით ირკვევა მრავალი შემთხვევა, როდესაც რეგიონული „ნომენკლატურა“ ცენტრს რეპრესიების „ლიმიტების“ გაზრდას სთხოვს. ამის მაგალითს წარმოადგენს აჭარის არ შინსახკომის უფროსის მოადგილის ს. ი. კუტელის მიერ საქართველოს სსრ შინსახკომის უფროსის მოადგილის ა. ნ. რაფავასთვის გაგზავნილი წერილი, რომელიც „კულაკური“ სამეულებისთვის კონტინგენტის შერჩევის მექანიზმებზე მოგვითხრობს. წერილში საუბარია რეგიონის მხრიდან „ლიმიტების“ გადაჭარბებით შესრულებასა და სამხედრო კოლეგიას დაქვემდებარებული საქმეების ე.წ. სამეულებისთვის მიწოდებაზე. დოკუმენტი 1937 წლის 13 აგვისტოთი არის დათარიღებული და სრულიად საიდუმლო მასალას წარმოადგენდა (შსს არქივი, პირველი განყოფილება, ფ. 12, ს. 57, ფ.32, 33; იუნგე, 2015ბ:65).

ამდენად, გამოიკვეთა რამდენიმე მნიშვნელოვანი საკითხი - ე.წ. „სამეულის“ სხდომები სრულიად ფორმალურ პროცესს წარმოადგენდა; საბჭოთა საქართველო „ცეტრიდან“ დადგენილ „ლიმიტებს“ ხშირად აჭარბებდა; პროცენტული თვალსაზრისით რეპრესიების მასშტაბები აჭარაში უფრო მაღალი იყო, მოსახლეობის საერთო რაოდენობასთან შედარებით.

2.2. პოლიტიკური ტერორის ასახვა ისტორიის სახელმძღვანელოებში

აღნიშნული ქვეთავი მოიცავს მეხსიერების პოლიტიკის ფორმირების პროცესში ისტორიის სახელმძღვანელოების ჩართვის საკითხებს და აღწერს ცლილებების დინამიკას.

ბოლო ათწლეულების მანძილზე ისტორიის ინტერპრეტაცია და ახალი კოლექტიური მეხსიერების ჩამოყალიბება ქვეყნის პოლიტიკურ დღის წესრიგსა და იდეოლოგიას ემთხვევა.

როგორც ცნობილია, საბჭოთა პერიოდში, განსაკუთრებით 40-იანი წლების დასაწყისში, სტალინის რეჟიმმა დაიწყო ისტორიის, როგორც პოლიტიკისა და იდეოლოგიის ინსტრუმენტის გამოყენება. 1934 წელს დაიწყო სსრკ-ის ისტორიის პირველი სტანდარტიზებული სახელმძღვანელოს წერა. ისტორიის წერის პროცესში, ერთი მხრივ, წახალისებული იყო ნაციონალიზმის „პრიმორდიალური“ ხედვა, რაც გულისხმობს ერის, როგორც თავისთავადი და ანტიკური ფენომენის განხილვას, მეორე მხრივ კი, გამოკვეთილი იყო რუსეთის განსაკუთრებული როლი სსრკ-ში, რომელიც საბჭოთა რესპუბლიკებს კომუნიზმისკენ მიუძღოდა. შედეგად, საბჭოთა რესპუბლიკებში მიმდინარეობდა ნაციონალისტური და პატრიოტული სენტიმენტების აქტიური პროპაგანდა (ქარცივაძე, 2019).

შეიცვალა ქართული ისტორიოგრაფიის მიზნებიც. საქართველოს ისტორიის ოფიციალური ნარატივი საბჭოთა კავშირის შექმნას პროგრესულ მოვლენებად წარმოაჩენდა და საზოგადოების მეხსიერებაში ამკვიდრებდა დადებით შეხედულებას მისი წევრობის თაობაზე.

სკოლის ისტორიის სახელმძღვანელოებშიც ისტორიული ნარატივები შეიცვალა საბჭოთა გამოწვევების შესაბამისად, სადაც ყველაზე დიდი მნიშვნელობა რუსებისა და ქართველების მეგობრულ ურთიერთობებს ენიჭებოდა. აქცენტი გაკეთდა XIX საუკუნეზე, როცა ერეკლე II-მ ორიენტაცია „ერთმორწმუნე რუსეთისაკენ“ აიღო. „დიდი ოქტომბრის რევოლუცია“ განხილული იყო, როგორც მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენა და ახალი ეპოქის დასაწყისი.

საბჭოთა კავშირის სათავეში მიხეილ გორბაჩოვის მოსვლასთან ერთად დაწყებული გარდაქმნის პოლიტიკის ერთ-ერთ ნაწილად საჯაროობა იქცა, რაც ქვეყანაში არსებულ პრობლემებზე ღიად საუბარს გულისხმობდა. სხვა საკითხებთან ერთად, საჯაროობა საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში არსებულ პრობლემებსა და საკამათო

საკითხებსაც შეეხო. 1987 წლის თებერვალში გორბაჩოვმა განაცხადა, რომ საბჭოთა ისტორიაში „თეთრი ლაქების“ ადგილი არ იყო (Davies, 1989), რასაც ისტორიის გამაღებელი შესწავლა და გადაფასება მოჰყვა.

საბჭოთა კავშირის დაშლისა და დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ერთ-ერთი უმთავრესი მიზანი კომუნისტური რეჟიმის პირობებში „დავიწყებული“ ისტორიული მეხსიერების დაბრუნება გახდა, რაც უპირველესად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ისტორიის წინ წამოწევას და საბჭოთა მმართველობის დანაშაულებრივი სახის ჩვენებას ითვალისწინებდა. პროცესში ისტორიკოსები ჩაერთვნენ. ისტორიის გადაფასების პროცესი მალევე აისახა ოფიციალურ ისტორიულ ნარატივში – 1990 წელს, ისტორიის სასწავლო პროგრამის მიხედვით, გაკვეთილები უახლესი ისტორიის შესახებ მეტწილად ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის აღწერას ეძღვნებოდა (მახარაძე, 1990). შეცვლილი მეხსიერების შედეგად, საქართველო აღარ წარმოადგენდა საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას, რომელიც სსრკ-ის შემადგენლობაში ნებაყოფლობით შედიოდა. ის უკვე იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მემკვიდრე, რომელიც 70 წლის განმავლობაში ანექსირებული იყო.

პოსტსაბჭოთა საქართველოს პირობებში, არსებობს სკოლის ისტორიის სახელმძღვანელოების სამი განსხვავებული თაობა. ისტორიის სახელმძღვანელოების პირველი თაობა, რომელიც წარმოადგენდა საბჭოთა სახელმძღვანელოების განახლებულ ვერსიას, სადაც მხოლოდ სიმბოლოები და ტერმინები შეიცვალა. მეორე თაობის სახელმძღვანელოები - დისიდენტური განწყობით, რაც მიზნად ისახავდა პატრიოტული გრძნობების გაღვივებას და მესამე თაობის სახელმძღვანელოები, სადაც უფრო მეტადაა გამოკვეთილი კრიტიკული ანალიზის საწყისები (Reisner, 2019).

კვლევის ფარგლებში, საჯარო სკოლების საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოების შესწავლით გამოვლინდა, რომ

დიდი ტერორის საკითხების თხრობისას შენარჩუნებულია საბჭოთა ნარატივი, როცა რეპრესიული პოლიტიკა რამდენიმე პიროვნების ბიოგრაფიათა ჭრილში განიხილებოდა. ასევე, სახელმძღვანელოები გარკვეულწილად იმეორებს 90-იანი წლების ისტორიოგრაფიისთვის დამახასიათებელ მიდგომას, სადაც ყურადღება გამახვილებულია ინტელიგენციის რეპრესიებსა და დევნაზე.

ამდენად, პოსტსაბჭოთა საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოების ცვლილება სახელმწიფოს პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალურ-კულტურული ტრანსფორმაციის თანამდევია ნაწილია.

2004-2009 წლების საგანმანათლებლო სისტემის რეფორმა, რომელიც მიზნად ისახავდა კრიტიკული და დამოუკიდებელი აზროვნების წახალისებას, სწავლების ახალი მეთოდების დანერგვასა და ცოდნასთან ერთად, უნარ-ჩვევების განვითარებას, იმედია, გრძელვადიან პერსპექტივაში, ოფიციალური ისტორიული ნარატივის შექმნაზეც დადებითად აისახება.

2.3. პოლიტიკური რეპრესიების ასახვა მხატვრულ ლიტერატურასა და ხელოვნებაში

ნაშრომის ამ ქვეთავში განხილულია, როგორ აისახა პოლიტიკური რეპრესიები ქართულ ხელოვნებასა და მხატვრულ ლიტერატურაში, რატომ არ გვხვდება საბჭოთა წარსულის მემორიზაცია კინოხელოვნებაში, სადაც პრეცედენტს თენგიზ აბულაძის მხატვრული ფილმი „მონანიება“ წარმოადგენს და ზოგადად, რა ემართება ხელოვნებას პოლიტიკური ტერორის პირობებში.

1921 წლის შემდეგ, ხელოვნების ყველა დარგი მოექცა იდეოლოგიის ქვეშ. ყველაფერი შემოქმედებითი მოკვდა, რაც სოციალიზმის მიღმა იყო, რასაც მოჰყვა 1937 წლის რეპრესიები და შემდგომი მოვლენები.

1910-20-იანი წლების ქართულ მწერლობაში საინტერესო და ცოცხალი ლიტერატურული პროცესები მიმდინარეობდა. არსებობდა ლიტერატურული დაჯგუფებები, რომლებიც მაშინდელი ევროპისთვის დამახასიათებელი მიმდინარეობებისა და იდეების (ფუტურისტები, დადაისტები, სიმბოლისტები) მიმდევრები იყვნენ, რაც კატეგორიულად შეწყდა საბჭოთა პერიოდში. 1932 წელს მწერალთა კავშირის დაარსება მოდერნისტული და ავანგარდისტული ესთეტიკის ტაბუირებას და კულტურული მეხსიერების წაშლას ნიშნავდა. 1937 წლის მოვლენების შედეგად კი, მწერლები ფიზიკურად განადგურდნენ ან „სოციალისტური რეალიზმის“ მიმდევრებად იქცნენ. (1937 წელს დაახლოებით 120 მწერალი გაანადგურეს სხვადასხვა ფორმით).

1917-1920 წლების და მთელი შემდგომი ხანის ქართულ ლიტერატურაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს საბჭოთა პროპაგანდა. საბჭოთა საქართველოს სინამდვილეში მწელია დავასახელოთ მწერალი, რომელსაც საბჭოთა სისტემისთვის რაიმე არ მიეძღვნას. ქართული საბჭოთა პოეზიის ანთოლოგია, რომელიც 1921 წლიდან 1971 წლებს მოიცავს, ნათლად ასახავს საბჭოთა საზოგადოების მიერ განვლილ პერიოდს.

ამ პერიოდის ქართულ მწერლობაში მიმდინარე პროცესის გამოხატულებაა ქართველი მწერლის მარიჯანის - მარიამ ტყემალაძის შემოქმედება, რომელიც დაახლოებით 1924 წლამდე ეროტიკულ ლექსებს წერდა, ხოლო შემდგომ საბავშვო პოეტი ხდება და ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაშიც ის ასე არის მოხსენიებული (გაბუნია, 2017).

ლიტერატურის ტოტალური კონტროლი დაიწყო 1922 წელს, როცა საბჭოთა ხელისუფლებამ შექმნა ლიტერატურისა და გამომცემლობების საკითხების მთავარი სამმართველო „მთავლიტი“. „საბჭოთა კვლევის ლაბორატორიის“ ინფორმაციით, მხოლოდ 1927-1947 წლებში მთავლიტის თანამშრომლების რაოდენობა 86-დან 6453-მდე გაიზარდა. მისი ცენზორები

წყვეტდნენ საბჭოთა თუ უცხოური წიგნების გამოცემის ან აკრძალვის საკითხს.

მიუხედავად იმისა, რომ სტალინის გარდაცვალების შემდეგ და დესტალინიზაციის ორი ტალღის შედეგად, სტალინურ პერიოდთან შედარებით ცენზურა შედარებით ლოიალური გახდა, იგი ბოლომდე არ გაუქმებულა მანამ, სანამ საბჭოთა კავშირი არ დაიშალა. სწორედ საბჭოთა პერიოდს უკავშირდება სამეცნიერო და მხატვრულ ლიტერატურაში შორეული წარსულის დისკურსის შემოსვლა. შორეულ წარსულზე საუბარი უსაფრთხო იყო, შესაბამისად - დასაშვები. (წიფურია, 2017).

გარდა მხატვრული ლიტერატურისა, საბჭოთა ტერორი შეეხო საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს და დარგს, მათ შორის, თეატრსა და კინოს. სწორედ ამ დიდი ტერორის შედეგებით აიხსნება პოლიკარპე კაკაბაძის „კოლმეურნის ქორწინება“, რომელიც ცალსახად იდეოლოგიზებულია და აბსოლუტურად განსხვავდება 1918 წლამდე დაწერილი მისი იმპრესიონისტული პიესებისგან, მაგალითად, როგორცაა „გათენებამდის“.

საბჭოთა სისტემას არც კინოხლოვნების როლი გამოპარვია საბჭოთა იდენტობის ფორმირებაში. შედეგად, საბჭოთა კინო გადაიქცა მასობრივ სანახაობად.

ფორმალიზმის ბრალდებით აიკრძალა არაერთი ფილმი. რეჟისორების ნაწილი იძულებული გახდა კინოს გადაღება შეეწყვიტა.

პოსტსტალინურ პერიოდში შექმნილ ნაწარმოებებში, პიროვნების კულტის წინა პლანზე წამოწევით, ერთგვარად ჩაიკარგა პოლიტიკური ტერორის პრობლემები, რადგან სტალინის მემკვიდრეები თავად იყვნენ რეპრესიების სათავეებთან. გორბაჩოვის მმართველობისა და ე.წ. „გარდაქმნის“ პერიოდში საჯაროობის სიმბოლოდ იქცა თენგიზ აბულაძის ფილმი „მონანიება“, რომელიც საბჭოთა კავშირის წარსულში არსებულ რეპრესიებსა და დიქტატურისკენ სწრაფვას ამხელდა. საბჭოთა იმპერიის

დემონტაჟის შემდეგ პოლიტიკური რეპრესიების საკითხი კვლავ მოექცა შემოქმედთა თუ მეცნიერთა ყურადღების ცენტრში, თუმცა ბოლომდე განუსაზღვრელი დარჩა იმ დანაშაულის მასშტაბი, რომელიც 37 წლის რეპრესიების შემდეგ ქართულ ისტორიაში „ჩაკლული სულის“ სახელით დარჩა.

2.4. პოლიტიკური რეპრესიები პერიოდულ პრესაში

აღნიშნული ქვეთავი აღწერს, თუ როგორ გამოიყურება პროპაგანდის სამსახურში ჩამდგარი მედია, რომლის წარმომადგენლთა ნაწილი ასევე შეეწირა რეპრესიულ პოლიტიკას.

კოლექტიური მეხსიერებით მანიპულირების საშუალებებიდან საბჭოთა პერიოდიდან დღემდე კარგად მუშაობს და მთავრობები აქტიურად იყენებენ მედიას, რომელიც აგიტაციის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს აქტორად იქცა.

1956 წელს, საქართველოში თბილისის სატელევიზიო ცენტრმა დაიწყო ფუნქციონირება, რომელიც სხვა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების მაუწყებლობის მსგავსად, გამოყენებული იყო საბჭოთა იდეოლოგიის პოპულარიზაციისთვის და თემატური თვალსაზრისით, სრულ თანხვედრაში იყო ცენტრალური ხელისუფლების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებებთან. ასეთივე მნიშვნელობა ენიჭებოდა რადიომაუწყებლობას.

პროპაგანდის სამსახურში იდგა ბეჭდური მედიაც, განსაკუთრებით პოლიტიკური ჟურნალ-გაზეთები: „კომუნისტი“, „Партийная жизнь“, „Правда“ და სხვ.

გაზეთი „კომუნისტი“, წარმომადგენდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის, საქართველოს სსრ-ის უმაღლესი საბჭოსა და მინისტრთა საბჭოს ბეჭდვით ორგანოს და მასში ქვეყნდებოდა ხელისუფლების ოფიციალური პოზიცია. გაზეთში ასევე იბეჭდებოდა ისტორიასთან დაკავშირებული სამეცნიერო და ჟურნალისტური კვლევები. გაზეთი ყოველ-

დღიური იყო და საბჭოთა სისტემის მეხსიერების პოლიტიკას ასახავდა.

30-იანი წლების გაზეთ „კომუნისტში“ რეპრესიული პოლიტიკის საკითხები შუქდებოდა, როგორც „ტროცკისტული ბანდის“, „ჯაშუშებისა“ და „ხალხის მტრების“ წინააღმდეგ მიმართული ქმედება. პარალელურად, აქტიურად იწერებოდა საბჭოთა ინტელიგენციის, საბჭოთა კავშირის გმირების, სტალინისა და ლენინის ნაწარმოებების შესახებ. 40-იანი წლების ბოლოსა და 50-იანი წლების დასაწყისის პრესაში უფრო მეტი აქცენტი კეთდება „სოფლის მეურნეობის აღმავლობასა და მრეწველობის განვითარებაზე“. 1953 წელი ემთხვევა საოლქო საბჭოების არჩევნებს და მთელი ყურადღება გადატანილია „მსოფლიოში ყველაზე დემოკრატიულ საარჩევნო სისტემაზე“.

მართალია, საბჭოთა კავშირის არსებობის ბოლო წლებში ცენზურა შემცირდა, მაგრამ სისტემის დაშლამდე ქართული პრესა საბჭოთა ხელისუფლების ორგანოებს ექვემდებარებოდა და მათი ნაწილი იყო. შესაბამისად, საბჭოთა გაზეთებში გამოქვეყნებული მასალები ჩვეულებრივ გადიოდა კომპარტიისა და უშიშროების ტრადიციულ ფილტრებს.

1921 წელს ბათუმშიც დაარსდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გაზეთი, რომელსაც სახელი რამდენჯერმე შეეცვალა. თავდაპირველად გაზეთს ერქვა „უწყებები“ და წარმოადგენდა ბათუმის საოლქო რევკომის და მე-11-ე წითელი არმიის პოლიტიკური განყოფილების ორგანოს, 1922 წლიდან - „პროლეტარული ბრძოლა“, 1923 წლის 29 მარტიდან - „ბრძოლა“, 1924 წლის 18 მარტიდან - „ფუხარა“ („ღარიბი“), 1929 წლის 17 მარტიდან 1936 წლის 6 თებერვლამდე - „საბჭოთა აჭარისტანი“, შემდეგ კი - „საბჭოთა აჭარა“, რომელმაც 1990 წლამდე იარსება და საქართველოს კპ აჭარის საოლქო კომიტეტის, აჭარის ასსრ უმაღლესი საბჭოსა და მინისტრთა საბჭოს ორგანოს წარმოადგენდა.

„საბჭოთა აჭარის“ სტატიებს მნიშვნელოვანი წვლილი შეჰქონდა საბჭოთა იდენტობის ფორმირების პროცესში: „გაზეთის თანამშრომლებად უნდა იყვნენ მხოლოდ კომუნიზმის ერთგული ადამიანები. ნამდვილ ბოლშევიკ-ჟურნალისტს არ შეუძლია დაიცვას დამპალი ნეიტრალიტეტი. იგი ვალდებულია ყოველგვარი საშუალებით მიაღწიოს იმას, რომ მისი სიტყვა პარტიის დასაცავად გაგონებულ იქნას“ („საბჭოთა აჭარა“ (1937), 28 ივლისი).

1922 წელს შექმნილი ლიტერატურისა და გამომცემლობების საკითხების მთავარი სამმართველო „მთავლიტი“, ნაწარმოებებისა და სამეცნიერო შრომების ცენზურის პარალელურად, აკონტროლებდა საბჭოთა კავშირის მიმართ „მტრულად“ განწყობილი სტატიების გამოქვეყნებასაც. ცენზურა გაგრძელდა რეპრესიების ტალღის გადავლის შემდეგ და დესტალინიზაციის პერიოდშიც.

ამდენად, საბჭოთა მედიის ნარატივი იცვლებოდა საბჭოთა სისტემის სხვადასხვა ეტაპზე წარმოებული პოლიტიკის კვალდაკვალ და სრულად ემთხვეოდა საბჭოთა ხელისუფლებების მიერ მიღებულ ოფიციალურ გადაწყვეტილებებს.

90-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას თან ახლდა ახალი იდენტობისა და კოლექტიური მეხსიერების კონსტრუირების მცდელობა, რაც ეროვნული გრძნობების წინ წამოწევითა და საბჭოთა სისტემის სიმბოლოების რღვევით დაიწყო. შესაბამისად, 90-იანი წლების დასაწყისში პრესის ფურცლებზე ჩნდება რეპრესიული პოლიტიკის ამსახველი ზოგიერთი ფაქტი, რაზეც საუბარი საბჭოთა სისტემის პირობებში დაუშვებელი იყო, თუმცა ამ პერიოდის პრესაში აქცენტი იმ შემთხვევებზე კეთდება, რომელთა განხილვა ეროვნული მოძრაობის კონტექსტში არის შესაძლებელი. სამწუხაროდ, 90-იანი წლების სამოქალაქო დაპირისპირებებმა, პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა კრიზისმა საქართველოში რეპრესიული პოლიტიკის საკითხები უკანა პლანზე გადაწია.

თანამედროვე საქართველოში, ბეჭდურ მედიაში ცენზურა აღარ არსებობს, თუმცა მედიასაშუალებების გარკვეული ნაწილი მთავრობების პოლიტიკისა თუ გარკვეული ჯგუფების ინტერესების გამტარებლები არიან. ამასთან, არსებობს ქართული ბეჭდური და ინტერნეტ გამოცემები, რომლებიც მიზანმიმართულად ეწევიან სადეზინფორმაციო კამპანიას, რაც საზოგადოების პოლარიზებას უწყობს ხელს.

2.5. ოჯახური ნარატივები ხალხის კულტურულ მეხსიერებაში

აღნიშნულ ქვეთავში თავმოყრილი და განხილულია ზეპირი ისტორიები, რომელიც სხვადასხვა დროს შეგროვდა რეპრესირებულითა შთამომავლებში და გამოყენებულია, როგორც ალტერნატიული მეხსიერება.

შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივის მე-8 ფონდში დაცული დოკუმენტები, რომლებიც ისტორიულ წყაროებს წარმოადგენს, არ ემთხვევა მსხვერპლთა ჯგუფში შემონახულ ინფორმაციას. ხშირია შემთხვევა, როცა ოჯახის წევრებმა არც კი იციან მასობრივი დაკავებების შემდეგ რა ბედი ეწიათ მათი ოჯახის წევრებს. გარკვეული ნაწილისთვის მათი წინაპრის დახვრეტის შესახებ 2019 წელს გახდა ცნობილი, როცა ბათუმის შემოგარენში საბჭოთა ტერორის დროს დახვრეტილთა სავარაუდო საფლავები აღმოაჩინეს და ამ ფაქტთან დაკავშირებით, ბათუმისა და ლაზეთის ეპარქიის ვებგვერდზე აჭარაში დახვრეტილ პირთა სია გამოქვეყნდა.

აღნიშნული ფაქტი ტრავმაზე ალაპარაკების მცდელობად შეიძლება განვიხილოთ, რომელმაც საზოგადოებას, და მათ შორის მსხვერპლთა ჯგუფს, გაახსენა ის ტრაგედია, რომელიც „დიდი ტერორის“ სახით გამოიარეს და რომლის შედეგადაც, რეპრესიების მსხვერპლი გახდნენ მათი ოჯახის წევრები, ახლო ნათესავები, საზოგადოების დიდი ნაწილი.

კვლევის ფარგლებში მოპოვებული ემპირიული მასალის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ ინდივიდუალური ისტორიები ძირეულად განსხვავდება „ოფიციალური“ ვერსიებისგან. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინდივიდუალურ მეხსიერებაზე მნიშვნელოვნად არის ასახული ის ნარატივები, რომელსაც რეჟიმი ავრცელებდა, რამაც შექმნა ამბივალენტური დამოკიდებულება, როგორც მმართველი ელიტის, ისე რიგითი ჩინოვნიკების მიმართ.

ზეპირი ისტორიების კვლევისას აჭარაში კიდევ ერთი ფაქტი გამოიკვეთა - **ინფორმაციის შენახვისა და თაობებზე გადაცემის მისია მამაკაცებს ჰქონდათ აღებული**. ქალების გარკვეული ნაწილი მიგვითითებდა, რომ უფრო დაწვრილებით ინფორმაციას მისი ძმები ფლობდნენ. ინფორმაციის ტრანსმისიის ამ თავისებურებას (მამაკაცების ხაზით გადაცემას) ადასტურებს ბოლო წლებში ზემო აჭარაში ჩატარებული კვლევებიც, რომელიც მეხსიერების ფორმების კვლევას მიეძღვნა (თანდაშვილი, 2021:173-175).

როდესაც რეპრესირებულთა შთამომავლებზე ვსაუბრობთ, უნდა აღინიშნოს *პოსტრავმული სტრესის* დარღვევების არსებობა. ტრავმის გამომხატველ სიმპტომებს შორის გამოკვეთილად შესამჩნევია *გაუცნობიერებელი შიში*, რომელიც დღემდე თან სდევს რეპრესირებულთა ოჯახის წევრებს. ტრავმირებული მეხსიერებისთვის დამახასიათებელ სიმპტომებს შორის ასევე შესაძლებელია გამოიყოს *მომავლის შიში*, რაც გამოიხატება მუდმივად უბედურების მოლოდინში, რომელიც მეორე და მესამე თაობის რესპონდენტებში ვლინდება.

გაუცნობიერებელი შიში და უნდობლობა თითქმის ყველა სოციალური ფენისთვის დამახასიათებელი სიმპტომია. რესპონდენტების უმრავლესობამ იცის, ვინ დაასმინა მათი ოჯახის წევრი, მაგრამ დღემდე ერიდებიან ამაზე საუბარს.

მაღალი სოციალური სტატუსის მქონე ოჯახის მეორე და მესამე თაობის შთამომავლებს შორის ტრავმის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელი არის *პრივილეგიერებულობის შეგრძნება*. „ბაბუა-

ჩემი ხალხს არ უყვარდა, რადგან განათლებული და მდიდარი იყო. 4 ენა იცოდა. დღესაც არ ვუყვარვართ თავადები ხალხს, მაგრამ მე მკითხონ. ყოველთვის ვგრძნობ მათთან უპირატესობას...“ (მესამე თავის რესპ. 55 წლის, მდედრობითი).

აჭარის რეგიონში, გეოგრაფიული მდებარეობისა და სხვა ზემოთ დასახელებული მიზეზების გამო, ერთ-ერთი მთავარი ბრალდება თურქოფილი პარტიის „სედაი მილეთის“ წევრობა იყო, რომელიც, ცხადია, ანტისაბჭოთა ქმედებად ითვლებოდა, მაგრამ მეორე მხრივ, ის ანტიქართულ საქმიანობადაც შეიძლება იყოს განხილული. მართალია, საყოველთაო რეაბილიტაციის დროს, საბჭოთა სისტემის მიერ რეპრესირებულ პირებს მოეხსნათ დანაშაული, მაგრამ საარქივო დოკუმენტებში არსებული ჩანაწერი, რომელიც შესაძლოა სრულიადაც არ წარმოადგენდეს ჭეშმარიტებას, ისევ ტოვებს კითხვის ნიშნებს რეპრესირებულთა შთამომავლებში. ზეპირი ისტორიების კვლევისას აღნიშნულ საკითხს განსაკუთრებით გაესვა ხაზი. ადამიანები ცდილობენ დაივიწყონ ის ფაქტები, რომლებიც ჯერ კიდევ ღია ტრავმას წარმოადგენს და მიჩქმალონ შემთხვევები, რომლებიც დღევანდელი გადმოსახედიდანაც შესაძლოა ნეგატიურად შეფასდეს.

ამდენად, მთელი რიგი მაგალითების საფუძველზე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ტრავმები, რომელიც საბჭოთა სისტემამ სხვადასხვა ფორმით მიაყენა საზოგადოებას, ჯერ კიდევ ღია ჭრილობას წარმოადგენს, რაც ხელშემშლელია წარსულთან დისტანცირებისა და ობიექტური შეფასებისთვის.

III თავი - საბჭოთა წარსულის გადაფასება ინსტიტუციურ დონეზე

აღნიშნულ თავში მიმოვიხილავთ საბჭოთა წარსულის გადაფასების მცდელობებს ინსტიტუციურ დონეზე. მათ შორის, რეპრესირებულთა რეაბილიტაციის საკითხებისადმი დამოკიდე-

ბულებას, რაც შესაძლოა, დამატებითი ტრავმის საფუძველი გამ-
ხდარიყო.

3.1. საკანონმდებლო ცვლილებები, ლუსტრაციის საკითხი

ქვეთავი მოიცავს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ინსტიტუციურ დონეზე, საბჭოთა მმართველობის შეფასებისა და მისგან დისტანცირების საკითხებს.

საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ (1990 წლის 14 ნოემბერი) მიიღო კანონი გარდამავალი პერიოდის შესახებ, „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას“ „საქარ-
თველოს რესპუბლიკა“ ეწოდა, შეიცვალა ქვეყნის მთავარი სიმბო-
ლოები - დროშა, გერბი, ჰიმნი. რეფერენდუმის საფუძველზე
გამოცხადდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებ-
ლობა, საქართველომ უარი განაცხადა ე.წ. დსთ-ში შესვლაზე,
ქვეყნის ტერიტორიაზე განლაგებული რუსეთის ჯარები
ოკუპანტთა შეიარაღებულ ძალებად გამოაცხადა, კომუნისტური
ტოპონიმიკა შეიცვალა ისტორიული ტოპონიმებით, 25 თებერ-
ვალი გამოცხადდა რუსული ოკუპაციის დღედ და ა. შ.

ამდენად, დამოუკიდებლობის საწყის ეტაპზე საბჭოთა
წარსულისადმი დამოკიდებულება საკმაოდ ნეგატიურია, თუმცა
სამხედრო გადატრიალებისა და სამოქალაქო ომის შემდეგ
მოვლენები სხვაგვარად განვითარდა. ხელისუფლებაში მოსული
შევარდნაძის დამოკიდებულება გაცილებით პოზიტიური იყო
საბჭოთა რეჟიმის მესვეურთა და სტალინის მიმართ. ცხადია,
ხელისუფლების განწყობა მათ მიერ გატარებულ პოლიტიკურ
კურსზეც აისახა.

„ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ იწყება ახალი ეტაპი, როცა
აქცენტი საბჭოთა წარსულის მეხსიერების ადგილების შექმნაზე
გადადის. 2005 წლიდან დაიწყო ახალი მონუმენტების,
მუზეუმებისა და მემორიალების შექმნა. პროცესი განსაკუთრებით
აქტიური გახდა აგვისტოს ომის შემდეგ, როცა „ვარდების
რევოლუციის“ გზით მოსულმა ხელისუფლებამ რუსეთთან

დიპლომატიური ურთიერთობის ყველა რესურსი ამოწურა (ქარაია, 2015).

2011 წელს საქართველოს პარლამენტმა „თავისუფლების ქარტია“ დაამტკიცა, რომელიც ანტიტერორისტულ ღონისძიებათა პაკეტს, ლუსტრაციისა და საბჭოთა სიმბოლიკების აკრძალვის საკითხებს მოიცავს. 2013 წელს კანონში რამდენიმე ცვლილება განხორციელდა, რომელიც ქვეყანაში კომუნისტური ტოტალიტარული სიმბოლიკის აღმოფხვრას ისახავდა მიზნად, თუმცა კანონი დღემდე არ ამოქმედებულა.

„ვარდების რევოლუციის“ შემდგომ მოსული ხელისუფლების წარსულის ჰორიზონტი კი უახლოესი 9 წლით შემოიფარგლა (ჯავახიშვილი, 2015).

ამდენად, **პოსტსაბჭოთა ხელისუფლებების მიერ გატარებული ღონისძიებები და საბჭოთა წარსულისაგან დისტანცირების პროცესი არ იყო თანმიმდევრული.** ამის თვალსაჩინო მაგალითია ლუსტრაციის კანონის მიუღებლობა, რომელიც დღესაც აქტუალური საკითხია ქართული საზოგადოებისათვის.

3.2. რეპრესირებულთა რეაბილიტაციის საკითხი

ქვეთავში განხილულია, როგორ მიმდინარეობდა რეპრესირებულთა რეაბილიტაციის პროცესი საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა პერიოდში.

1930-იანი წლებისა და შემდგომი პერიოდის რეპრესიების მსხვერპლთა რეაბილიტაციის პროცესი საქართველოში 1989 წლიდან დაიწყო. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოში მიიღო რეაბილიტაციის საკანონმდებლო აქტები, თუმცა ვერ მოხერხდა ყველა დაზარალებულისთვის, განსაკუთრებით დეპორტირებულებისთვის, რეაბილიტაციის შესაძლებლობით სარგებლობა. ევროსასამართლოს მოთხოვნის შესაბამისად, საქართველომ შემოიღო ფულადი კომპენსაციის წესი, თუმცა ვერც ეს პროცესი იქნა ბოლომდე მიყვანილი ფულადი კომპენსაციის სიმცირის,

მოქალაქეთა არასრულად ინფორმირების, საარქივო დოკუმენტების მოპოვების ბიუროკრატიული სირთულეების და სხვა მიზეზების გამო.

რეპრესირებულებისა და მათი შთამომავლებისთვის ფორმალური დამოკიდებულება და კომპენსაციის მცირე ოდენობა, დამატებითი ტრავმის საფუძველი გახდა. ამას ემატებოდა ისიც, რომ საპენსიო დანამატის გარდა, სოციალური შეღავათების პაკეტის სხვა ნაწილმა 2005 წელს, სოციალური დახმარების შესახებ ახალი კანონის ამოქმედებასთან დაკავშირებით, ძალა დაკარგა.

რეაბილიტაციის პროცესის წარმატებისათვის მიზანშეწონილად მიგვაჩნია კანონის ფარგლებში მოვაქციოთ ეთნიკური ნიშნით დეპორტირებულების ის ნაწილი, რომელთაც უკვე მოპოვებული აქვთ საბჭოთა რეპრესიის მსხვერპლის სტატუსი. ამასთან, აუცილებელია კომპენსაციის გაზრდა, მინიმალური და მაქსიმალური ზღვრული ოდენობების დაწესება, მეხსიერების ადგილების შექმნა და პოლიტიკური რეპრესიების შესახებ საზოგადოების ინფორმირებულობის ამაღლება.

3.3. რეპრესიების მსხვერპლთა სამარხების საკითხი

აღნიშნულ ქვეთავში განხილულია ის საკითხები და გამოწვევები, რომელიც რეპრესიების მსხვერპლთა სამარხების ძიების პროცესს ახლავს.

საარქივო ცნობებისა და ზეპირი ისტორიების შეჯერებით ცნობილი გახდა, რომ რომ საქართველოში დახვრეტის განაჩენი სისრულეში მოჰყავდათ ქ. თბილისში, ქუთაისში, ბათუმსა და სოხუმში.

უმნიშვნელოვანეს აღმოჩენად უნდა ჩაითვალოს, 2019 წლის 5 აპრილს ბათუმისა და ლაზეთის ეპარქიის მიერ ქ. ბათუმის შემოგარენში მიკვლეული მასობრივი დახვრეტის ადგილი, სადაც დაახლოებით 150 ადამიანის ნეშტი არის ნაპოვნი, თუმცა ამ

ფაქტის ირგვლივ განვითარებულმა მოვლენებმა ერთგვარად დააზარალა სამეცნიერო-კვლევითი ინტერესი, რადგან პროცესი არ მიმდინარეობდა სპეციალისტების ჩართულობით. ასევე, არ მოხდა მაღალი საზოგადოებრივი ინტერესის გათვალისწინება. ფაქტის შემდეგ 3 წელი გავიდა, თუმცა ნემტები ჯერაც ბათუმის ღვთისმშობლის სახელობის საკათედრო ტაძრის სარდაფში ინახება.

კიდევ ერთი სავარაუდო სამარხი, რომელიც აჭარის ტერიტორიაზე შეიძლება არსებობდეს, სალიბაურში ე.წ. ბერიას აგარაკის ტერიტორიაა, საიდანაც რამდენიმე საიდუმლო გვირაბი გადიოდა.

დასკვნები და რეკომენდაციები:

ამდენად, საბჭოთა რეპრესიების შესწავლა პოლიტიკური და კულტურული მეხსიერების ჭრილში განხორციელდა საარქივო მასალების, სამეცნიერო შრომების, ისტორიის სახელმძღვანელოების, პერიოდული პრესის, მხატვრული ლიტერატურისა და კინოხელოვნების ნიმუშების ბაზაზე. სადოქტორო ნაშრომში ასევე წარმოდგენილია პოლიტიკური რეპრესიებთან დაკავშირებული ინდივიდუალური ისტორიები, რომელიც რეპრესირებულთა შთამომავლების ოჯახებში შეგროვდა და გამოყენებულია როგორც ალტერნატიული მეხსიერება.

1990-იანი წლების საქართველოში სამოქალაქო დაპირსპირებებმა და ეკონომიკის განადგურებამ საბჭოთა წარსულის პრობლემები მეორეხარისხოვანი გახადა და შეაფერხა საბჭოთა წარსულის გააზრების პროცესი. ამავე პერიოდში უშიშროების კომიტეტის შენობაში გაჩენილმა ხანძარმა, რითაც განადგურდა საარქივო მასალების მნიშვნელოვანი ნაწილი, ასევე, სუკის არქივების საქართველოდან გატანამ, შეუძლებელი გახადა, როგორც სრულფასოვანი კვლევების წარმოება და რეპრესიების მასშტაბების დადგენა, ისე ადეკვატური რეაბილიტაციისა და

ლუსტრაციის შესაძლებლობა. სამეცნიერო კვლევების ხელშეწყობა მსხვერპლთა და მათთან ასოცირებული ინტელიგენციის გავლენის შენარჩუნება ისტორიის დისკურსზე პოსტსაბჭოთა პერიოდში. საბოლოო ჯამში, ვერ შეიქმნა სათანადო ცოდნა, რომელიც ხელს შეუწყობდა წარსულის ადეკვატურ შეფასებას.

საარქივო მასალების შესწავლითა და თანამედროვე კვლევებით დასტურდება, რომ მთელი რიგი მიზეზების გამო, საბჭოთა სისტემის დამოკიდებულება აჭარის მოსახლეობის მიმართ მკაცრი იყო. საბჭოთა ხელისუფლების განსაკუთრებული კონტროლი აჭარაში და უმკაცრესი რეპრესიული პოლიტიკა რეგიონის ისტორიული წარსულით, საზღვრისპირა მდებარეობით და იდენტობის მიმართ ამბივალენტური დამოკიდებულებით იყო განპირობებული.

ზეპირი ისტორიების კვლევის ფარგლებში, არაერთი შემთხვევა გამოვლინდა, როცა მსხვერპლთა ჯგუფში მთელი რიგი სიმპტომებისა (*გაუცნობიერებელი შიში, ზესიფხიზლე*) იჩენს თავს, რაც დამახასიათებელია ტრავმული მეხსიერებისთვის.

პიროვნებები, რომლებმაც რეპრესიები საკუთარ თავზე იწვნიეს საჭიროებდნენ განსაკუთრებულ ყურადღებას სახელმწიფოსა და საზოგადოების მხრიდან, რაც ღირსეული რეაბილიტაციის პროცესით, ლუსტრაციის საშუალებით, მეხსიერების ადგილების შექმნით უნდა განხორციელებულიყო. თავისუფლების ქარტია, რომელიც მხოლოდ 2011 წელს მიიღო სახელმწიფომ, დღემდე არ ამოქმედებულა. ოკუპაციის მუზეუმი, რომელიც 2006 წელს დაარსდა, ქვეყნის მსხვერპლად წარმოჩენას უფრო ემსახურება, ვიდრე საბჭოთა წარსულის გააზრებას. ტერორის პერიოდის მივიწყებას ხელს უწყობს განათლების სისტემაც, რომელიც მხოლოდ ფრაგმენტულ ცოდნას იძლევა ამ პერიოდის შესახებ.

პოსტსაბჭოთა საქართველოში პოლიტიკური რეპრესიების მემორიზაცია არ მიმდინარეობდა ხელოვნებასა და ლიტერა-

ტურაშიც. ტერორზე წერას ერიდებოდნენ თავად ის მწერლებიც, რომლებმაც ეს წნეხი გამოარეს. ლიტერატურაში თითზე ჩამოსათველელია ნაწარმოებები, რომელიც გარკვეულწილად რეპრესიულ პოლიტიკას ეხება. ქართულ კინოხელოვნებაში ერთადერთი მაგალითი არსებობს, თენგიზ აბულაძის „მონანიე-ბის“ სახით, რომელიც საბჭოთა პერიოდშივე შეიქმნა.

ამდენად, შეიძლება ითქვას, რომ საზოგადოების არც თუ ისე მცირე ნაწილის პოზიტიური განწყობა საბჭოთა რეჟიმისადმი, დაბალი ინფორმირებულობით და ინდივიდუალურ ისტორიებთან ნაკლები წვდომით არის განპირობებული, ხოლო მსხვერპლთა ჯგუფში ტოტალიტარული ტრავმები გამოუგლოვებელია.

თანამედროვე სამყაროს ის ნაწილი, რომელმაც საბჭოთა სისტემის წნეხი გამოირა, შეიძლება ითქვას, ტრავმების დაძლევის ახალ ეტაპზე გადავიდა. პოლონეთმა დაიწყო და დღეს უკვე რამდენიმე ქვეყანა აქტიურად იყენებს უარყოფით მაგალითებს ამ პრობლემის დასაძლევად. იქმნება მუზეუმები და სხვა სივრცეები, სადაც წარმოჩენილია ქვეყნის წარმომადგენელთა მიერ ჩადენილი დანაშაულები, რაც შეიძლება შევადაროთ გერმანიის დამოკიდებულებას **ჰოლოკოსტის** მიმართ. აღნიშნული პროცესი საქართველოში ჯერ კიდევ არ დაწყებულა. გარკვეული მცდელობები ჰქონდა „საბჭოთა წარსულის კვლევის ლაბორატორიას“ თბილისში, როცა საბჭოთა სისტემაში ჩართული პირების საცხოვრებელ სახლებზე მემორიალური დაფების განთავსება გადაწყვიტა, თუმცა ფაქტს ადგილობრივი ხელისუფლების ერთგვარი წინააღმდეგობა შეხვდა.

ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა რეპრესიებიდან 80 წელზე მეტი გავიდა, ხოლო საქართველო პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენის სამ ათეულ წელს ითვლის, ბევრი კითხვა ჯერ კიდევ პასუხგაუცემელი რჩება.

**საბჭოთა წარსულის სრულფასოვანი გააზრებისა და მასთან
დისტანცირებისთვის სასურველია:**

1. რეაბილიტაციის პროცესის ბოლომდე მიყვანა, ღირსეული კომპენსაციის გაცემა;
2. ლუსტრაციის კანონის ამოქმედება;
3. მეხსიერების ადგილების შექმნა, პასუხისმგებლობის აღიარება და უარყოფითი მაგალითების გამოყენებით;
4. საარქივო დოკუმენტების სრული დიგიტალიზაცია და ხელმისაწვდომობის ხარისხის ამაღლება, შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილებების განხორციელებით;
5. საშუალო სკოლების საგანმანათლებლო პროგრამების სრულყოფა საბჭოთა წარსულის უკეთ გააზრებისთვის;
6. უმაღლეს სასწავლებლებში ამ თვალსაზრისით სამაგისტრო და სადოქტორო პროგრამების შემუშავების აუცილებლობა;
7. ზეპირი ისტორიების კვლევათა გააქტიურება, რაც სახელმწიფოს მხრიდანაც უნდა იყოს მხარდაჭერილი;
8. საბჭოთა ელიტის მიერ ჩადენილ დანაშაულებზე უფრო მეტი ფოკუსირება, პასუხისმგებლობის გაზიარებისა და უახლესი წარსულის ობიექტური გააზრებისთვის;
9. მემორიალური წიგნების, ფილმების შექმნის აუცილებლობა;
10. ბათუმის შემოგარენში აღმოჩენილი სამარხების იდენტიფიკაცია და საერთო სასაფლაოს, როგორც მეხსიერების ადგილის მოწყობა.

ირინე შერვაშიძის გამოქვეყნებული ნაშრომები:

1. **Reflection of political repression Georgian historiography,** საერთაშორისო სამეცნიერო ელექტრონული ჟურნალი „ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია“ („History, Archaeology, Ethnology“), ISSN 2449-285X, 2020 წლის მეოთხე ნომერი;
URL მისამართი:<http://sciencejournals.ge/index.php/HAE/article/view/63>
2. **საბჭოთა რეპრესიები აჭარაში და მისი საერთაშორისო პოლიტიკური ასპექტები,** აჭარის არ მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება - საარქივო სამმართველო, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია), საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები - VIII, თბილისი, 2018, გვ.:159-179;
3. **პოლიტიკური რეპრესიების ასახვა სამეცნიერო ლიტერატურაში,** „ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში - III“, საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი 2019.

კონფერენციები:

1. **აჭარაში პოლიტიკური რეპრესიების კვლევის საკითხისთვის,** აჭარის არ მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება - საარქივო სამმართველო, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია), საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია - VIII, 5-6.12. 2018;
2. **პოლიტიკური რეპრესიები სამეცნიერო ლიტერატურაში,** საერთაშორისო კონფერენცია „ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში - III“, ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი 2019.